

Zəhra Nəzərova*

PATENT QANUNVERİCİLİYİNİN (DE LEGE FERENDA) MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ: PATENT MÜVƏKKİLLƏRİNİN STATUSU, YETƏRSİZ MƏSULİYYƏT VƏ BƏZİ İNSTITUSİONAL MƏSƏLƏLƏR KONTEKSTİNDƏ

Annotasiya

Məqalədə sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində patent qanunvericiliyi milli prizmadan, həm də ABŞ, Türkiyə, Almaniya və digər dövlətlərin təmsalında müqayisəli təhlil edilərək qanunvericilikdəki boşluqlara patent müvəkkillərinin statusu, məsuliyyət təminatı və ondakı tarixi qalıq izlər, müəyyən prosessual-intitusionall məsələlərlə əlaqədar münasibət bildirilir. Universal və regional olmaqla patent hüquqlarının beynəlxalq təminat sistemi araşdırmaya cəlb olunan prioritet məsələlərdəndir. İki hüquqi sistemdə özünü büruzə verən prinsipal fərqlər və patent hüquqlarının pozulması ilə bağlı mübahisələrdə müstəsna yurisdiksiyaya malik milli-ixtisaslaşdırılmış, o cümlədən beynəlxalq ədalət mühakiməsi mexanizmləri də müəllifin diqqətindən yan keçə bilməzdi.

Abstract

In the article patent legislation in the field of the protection of industrial property is analysed not only from national side of the prisma, but also from comparative side at the examples of the USA, Turkey, Germany and other countries; the gaps in the legislation are paid attention with being related to the status of patent attorneys, provision of responsibilities, historical traces and some procedural-institutional issues. The international provision system of patent rights with being universal and regional is the priority of the involved issues in this study. Of course, the author couldn't ignore the principal differences in two legal systems, national specialized and international justice mechanisms with the exceptional jurisdiction in the disputes regarding infringements of patent laws.

Mündəricat

Giriş	278
I. Patent müvəkkillərinin hüquqi statusuna dair milli normativ-hüquqi bazada bəzi boşluqlara münasibət.....	280
II. Sənayə mülkiyyətinin mühafizəsində “yetərsiz” məsuliyyət.	
Kriminalaşdırma prosesində sovet dönəminin qalıq izləri	284
A. Yetərsiz məsuliyyət cinayət-hüquqi aspektdə.....	284
B. Patent hüquqlarının qorunmasında inzibati məsuliyyətin spesifikasiyası	286

*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Dövlət İdarəçilik Akademiyası, dövlət hüququ ixtisasının 1-ci kurs əyani magistrantı.

III. Əqli Mülkiyyət Agentliyinin statusunun publik hüquqi şəxs qismində müəyyən edilməsi ilə bağlı həyata keçirilməli olan zəruri normativ tədbirlər.....	288
IV. Patent hüquqları universal və regional təminatlar sistemində	290
A. Universal müqavilələr	290
B. Regional sistemlər.....	291
V. Patent hüquqlarının pozulmasına dair mübahisələrdə səlahiyyətli məhkəmə orqanlarının xüsusatlari	292
A. İxtisaslaşdırılmış dövlətdaxili prosessual mexanizmlər.....	292
B. Beynəlxalq ədalət mühakiməsi orqanları: labüd perspektivlər.....	294
Nəticə.....	295

Giriş

Yaradıcılıq imkanları *Tanrıdan* verilmiş, məhz elə Onunla hüdudlanmış, şəxsiyyətdən ayrılmaz varidatdır və intellektual mülkiyyət fəvqəladə dərəcədə çoxcəhətlidir. İnsan dühası onun layiqli həyatı üçün təminat mənbəyidir. Sonuncu fikir həm də, Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatının Cenevrədə yerləşən mənzil-qərargahının günbəzində həkk olunub. Adam Smitin dili ilə desək, onlar özləri əqli məhsullarının nəticəsini bəlli bir “əmtəyə” çevirərək, öz yaşamlarını təmin edə bilməlidirlər.

Hələ Missuri ştatının 1789-cu il tarixli Qanununda deyilirdi ki, insana onun ağılının əməyinin nəticəsi olan mülkiyyətdən daha “artıq”, əziz digər bir mülkiyyət ola bilməz.¹ Əqli mülkiyyət hüquqları qeyri-maddi təbiətli olduğundan, bir neçə məkanda realizə edilə bildiyindən və həm də subyektlər dairəsi qeyri-məhdud olduğundan məhz belə faktorlar çoxsaylı potensial hüquq pozuntularına şərait yaradır. Bu məqamda məhz Volterin fikirləri nəzərimizdə canlanır: “Bunlar ocaqlarımızdakı oda bənzəyir: onu qonşudan götürüb, özümüzə yandırır, digərlərinə verir və beləliklə, hamıya məxsus olur...”²

Hegelə görə, intellektual məhsul verimlilik və ya faydalılıq baxımından yararlı olub-olmamasından asılı olmayaraq dövlət tərəfindən tanınmalıdır.³ Bu mövqə təbii ki, utilitarian təhlillərə sığır. Yeri gəlmişkən əqli mülkiyyətin mənşəyi barədə nəzəriyyələrdən biri sayılan *standart iqtisadi nəzəriyyənin* əsas paradigması məhz intellektual məhsulların ictimai faydalı olması və ictimai faydanı fərdiləşdirməsidir.⁴ Təsadüfi deyil ki, müasir iqtisadiyyat biliklərə əsaslanan iqtisadiyyat adlanır və onda yığılmış qeyri-maddi aktivlər maddi aktivlərlə müqayisədə heç də az rola malik

¹ Azərbaycan Respublikası Əqli Mülkiyyət Agentliyi, Əqli Mülkiyyət Hüquqları (məqalələr toplusu), 13 (2013).

² Kamran İmanov, *Ümumdünya Kitab və Müəlliflik Hüququ Günü və Azərbaycan Müəlliflik Hüquq Tarixindən*, Əqli Mülkiyyət Hüquqları (məqalələr toplusu) 127, 127 (2013).

³ Jeanne L. Schroeder, *Unnatural Rights: Hegel and Intellectual Property*, Cardozo Law, Legal Studies Research Paper No. 80 (2004).

⁴ Cəbi Gülşən, AR-da Əqli Mülkiyyət Hüququnun Konstitusiyə Hüquqi Tənzimi və Təminatları, 15 (2017).

deyil və intellektual kapitalın özü isə əsas valyuta qismində çıxış edir. Bəllidir ki, əqli mülkiyyətin qorunması sərmayələrin qoyuluşunu və ticarəti həvəsləndirir. Bu qorunmanın səviyyəsi, bir növ xarici investisiyanın hazırlıq şərtini və potensial istəyini təmsil edir.

Mülki və Siyasi hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın 18-ci maddəsi fikir azadlığından bəhs etsə də, 19-cu maddədə məhz “şəxsi fikir” hüququna toxunulub:

“Hər bir insanın şəxsi fikrə malik olmaq, öz fikrini sərbəst ifadə etmək hüququ var. Bu hüquqa dövlət sərhədlərindən asılı olmayaraq hər cür informasiya və ideyaları axtarmaq, almaq, şifahi, yazılı, mətbuat yaxud bədii ifadə formaları vasitəsilə yaxud özü seçdiyi başqa üsullarla yaymaq azadlığı da daxildir.”

Əqli mülkiyyət hüquqlarının qorunması dövlətin borcudur, fransız müəllif Şatobriannın təbiri ilə desək, burada “hüquq borcu doğmur, borc hüququ doğur”.⁵ Belə hüquqların qorunması ilə əlaqədar *roman-german və ingilis-sakson hüquqi sistemlərində* başlıca fərqlərə diqqət yetirsək, ilk növbədə 2-ci tip dövlətlərdə yaradıcılıq məhsulunun daha çox cəmiyyətin maraqlarına cavab verməsi (*necessitas publica maior quam privata* - toplumun ehtiyacı fərdin ehtiyacını üstələyir) şərtinin şişirdilməsinin şahidi ola bilərik. Burada daha çox ictimai faydalılıq önəmlidir. İkincisi, roman-german hüquq sistemində hüquqi təminatların və “toxunulmazlığın” bilavasitə yaradıcılıq məhsuluna yönəlik müəyyən edilməsi, ingilis-sakson hüquqi sistemində isə daha çox yaradıcının özünə fokuslanmanın şahidiyik. Nəhayət, qitə ölkələrinin qanunvericilik aktlarında hüquqi şəxslərin əqli mülkiyyət sahəsində hüquqlarının ilkinlikdən məhrum olmasını daha qabarıq şəkildə görə bilərik.⁶

Məqalədə məhz ənənəvi intellektual mülkiyyətin növü kimi sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində “portfel” rolunu oynayan patentlə bağlı normativ baza tarixi-komparativ metodla təhlil edilir. Patentlər profilaktik maneə olmaqla sənayenin bütün sahələrində tərəqqi üçün təşviqat vasitələri hesab olunur. Onlar texniki innovasiya üçün əlverişli zəmin yaratmaqla bərabər, innovasiya sahəsində qüdrətin sübutu kimi çıxış edir və güclü rəqabət mövcud olan bazarlarda üstünlük əldə etmək üçün ehtiyatla istifadə edilə bilərlər. Bəzən isə ixtiranı patentlə mühafizə etmək çətin olur və ya onun qanunsuz istifadə olunmasını izləmək qeyri-mümkündür. Belə olan halda texnologiya sahibinə onu sirr olaraq saxlamaq daha sərfəlidir, nəinki “etibarsız” patent hüququ altında qeydiyyatdan keçirmək. Bununla bərabər prosedurun bahalı olması, müstəsna hüququn müddətlə məhdudlaşdırılması səbəbindən bəzi ixtiraçılar sənaye mülkiyyəti obyektini qeydiyyata almadan *know-how* səviyyədə saxlayıb öz rəqabət qabiliyyətlərini itirməməyə üstünlük verirlər. Bununla belə, patentlər biznesin katalizatorudur və patent fondlarının köməyi ilə onlar ən yenilər barədə fasiləsiz informasiya mənbəyi kimi çıxış edir. *Bir sözlə, patentin əhəmiyyətini anlamaq üçün A.Linkolnun “dövlət mülkiyyət çərçivəsini qorumaqla düha alovunu yanacaq bəsləyir...” sözlərini xatırlamaq, zənnimcə, kifayət edəcək.*

⁵ Kamran İmanov, *Əqli Mülkiyyət Və Şəxsi Qeyri-Əmlak Hüquqları*, Əqli Mülkiyyət Hüquqları (məqalələr toplusu) 131, 132 (2013).

⁶ Yenə orada, 134.

I. Patent müvəkillərinin hüquqi statusuna dair milli normativ-hüquqi bazada bəzi boşluqlara münasibət

Azərbaycanda patent müvəkillərinin statusu “Patent haqqında” 25 iyul 1997-ci il tarixli Qanun (Bundan sonra – Qanun) və Nazirlər Kabinetinin 2000-ci il 15 fevral tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Patent müvəkilləri haqqında” Əsasnamə (Bundan sonra – Əsasnamə) ilə tənzimlənir. Tədqiqatımızın gedişində rastladığımız bir neçə təəssüf doğurucu məqama diqqəti cəlb etmək niyyətindəyik:

A) Sual doğuran məsələlərdən biri patent müvəkillərinin *reyestrdən çıxarılma anının* müəyyənləşdirilməsidir ki, zənn edirik, bunu ayırd etmək çətin məsələdir. Ardıcılığı izləyək: 1) Əsasnaməyə görə, şikayət apellyasiya şurasının qərarı ilə təsdiq edildiyi halda, *həmin qərardan qanunvericiliklə müəyyən edilmiş müddətdə məhkəməyə şikayət verilmədikdə və ya qanuni qüvvəyə minmiş məhkəmə qərarı ilə Apellyasiya Şurasının qərarının ləğv edilməsi barədə şikayət təmin olunmadıqda, patent müvəkkili patent müvəkillərinin dövlət reyestrindən çıxarılır.*⁷ Göründüyü kimi həmin an və Apellyasiya Şurasının qərarının “qüvvəsi” (bu ifadə altında əslində şikayət verilməməsi və ya məhkəmə tərəfindən həmin şikayətin təmin edilməməsini nəzərdə tuturuq) arasında əlaqə yaradılır. 2) Əsasnamənin 7-ci maddəsinə görə isə şikayətə baxılarkən onun üçün qoyulan tələbləri pozan patent müvəkkilinə qarşı xəbərdarlıq edilir; *yenidən attestasiya edilir, nəticə qənaətbəxş olmadıqda reyestrdən çıxarılır* - deməli, bu məqamda onun reyestrdən çıxarılma anı sanki bir addım geriyə çəkilib. (*Peczenik təsnifat modelinə*⁸ əsasən “uyğunsuzluq” boşluğudur - “*inconsistency gap*”) Müvəkkilin reyestrdən çıxarılma anının aydın müəyyən edilməsi zərurətini görürük. Bu anlaşılmazlıqlardan (*leges ab omnius intellegi debent* – hərçənd bir az uzaqlaşdıq) sadəcə biridir.

B) Bəli, müvəkillərin reyestrdən çıxarılma *əsasları* ilə bağlı razı olmadığımız bir neçə məsələyə toxunulmalıdır. Həmin əsaslar bunlardır: a) “*vəkalət verənlə müqavilə şərtlərini kobud şəkildə pozması Apellyasiya Şurası tərəfindən təsdiq olunduğu halında (vəkalət verən tərəfindən əsaslandırılmış şikayət ərizəsi daxil olarsa)*”, b) “*yenidən attestasiyanın nəticələri qənaətbəxş olmadıqda*”.⁹ Fikrimcə, “b”-nin “a”-ya nisbətən müstəqil əsas kimi müəyyən edilməsi düzgün deyil, çünki “a” bəndindəki hal onsuzda yuxarıda qeyd etdiyimiz 7-ci maddəyə görə, “b” halını şərtləndirmək iqtidarındadır, digər tərəfdən qanunvericilikdə yenidən attestasiyanı şərtləndirən digər bir əsas yoxdur. Deməli, “a”-dan başqa yenidən attestasiyanı şərtləndirən əsas yoxdursa, “b” halının təsbiti gərəksizdir. Nəhayət, göstərilənlərin (Əsasnamədə belə əsaslara həmçinin müvəkkilin vəfatı, digər pozuntulara yol verməsi və s. hallar aid edilib) əsas kimi yox, məhz səbəb qismində müəyyənləşdirilməsini daha məqsədmüvafiq hesab edirik. Əsas qismində isə məhkəmə qərarı və ya Əqli Mülkiyyət Agentliyinin (Bundan sonra – Agentlik) qərarı çıxış edə bilərdi. Belə ki, qanunvericilik sahələrində səbəb və əsas anlayışları arasındakı belə incə cizgi heç də istisna olunmur.

C) Təkliflərimizdən biri də belə səbəblər qismində əlavə olaraq “*patent müvəkkilinin qanunvericiliyin tələbləri pozulmaqla müvafiq statusu əldə etməsi halı*”nın təsbit olunmasıdır. (Çünki attestasiyanın nəticələrinin saxtalaşdırılması halları ola bilər və s.) Xitamla bağlı müxtəlif normativ-hüquqi aktlarda (dövlət qulluğu və s.) qeyd olunan səbəbi görsək də, təəssüf ki, reyestrdən çıxarılma ilə

⁷ “Patent müvəkilləri haqqında” Əsasnamə, mad. 6 (2000).

⁸ Aleksander Peczenik and Gunnar Bergholtz, *Statutory Interpretation in Sweden*, Sudbury, 313 (1991).

⁹ Yuxarıda istinad 7, mad. 8.

bağlı belə səbəbə yer verilməyib. Eləcə də bir sıra ölkələrin qanunvericiliyində belə səbəblər qismində müvəkkilin *xəbərsiz itkin düşməsi, ölmüş elan edilməsi, məhkum edilməsi, barəsində tibbi xarakterli məcburiyyət tədbirlərinin tətbiq edilməsi, məhkəmə qərarı ilə fəaliyyət qabiliyyətsiz və ya məhdud fəaliyyət qabiliyyətli hesab edilməsi* hallarının bilavasitə göstərilməsinə baxmayaraq, (halbuki “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” AR Qanununda belə hallar xitamla bağlı hallardandır.¹⁰ Təəssüf ki, AR qanunvericiliyində yalnız “*vəfat etmə halı*” sonuncu əsas kimi göstərilərək normanın dairəsi açıq saxlanılmamışdır. (məsələn, *qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər hallara* istinad belə yoxdur.) Ümumiyyətlə, müşahidə etdiyimiz budur ki, AR qanunvericiliyində fəaliyyətə xitam verilmə ilə bağlı demək olar ki, bütün normativ-hüquqi aktlar “qapalı norma” mövqeyindədir. (lakin bunu mübahisələndirməyəcəyik.) Sonda bildirmək istəyirik ki, qeyd etdiyimiz bu bir neçə səbəbin Əsasnamənin mətninə əlavə olunmasının vacib olması qənaətindəyik.

D) Yeri gəlmişkən, reyestrdən çıxarılma əsaslarından daha biri “*patent müvəkkili tərəfindən məzmunu həqiqətə uyğun olmayan sənədlər və məlumatlar verildiyi*” halıdır. Qeyd edək ki, maddənin qüvvədən düşmüş variantında “*bilərəkdən*” ifadəsi (mütləq şərt kimi) yer alsada, sonradan dəyişiklik edilərək həmin ifadənin normanın mətnindən çıxarılmasını uğursuz addım hesab edirik, hansı ki, qanunvericilikdə müşahidə etdiyimiz daha dəqiq tənzimləmələr kifayət qədərdir. Məsələn, “Korrupsiya haqqında” AR Qanununda maliyyə xarakterli tələblərə dair məlumatların verilməsinə münasibətdə məhz “*qəsdən*” ifadəsi işlədilib¹¹ və s. kimi çox sayılı aktlar fikrimizi təsdiq edəcəkdir.

E) Vurgulanmalı olan məsələlərdən biri də patent müvəkkili ilə vəkalət verən arasında yaranan qarşılıqlı münasibətlər zamanı meydana gəlir. Əsasnamənin 2.2-ci maddəsinə görə, vəkalət verən üzərinə düşən öhdəlikləri yerinə yetirmədikdə və ya Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan qanunvericilik aktlarına, *patent müvəkkilinin peşəkarlıq etikasına* qarşı çıxan tələblər irəli sürdükdə patent müvəkkili müqavilə ilə ondan aldığı tapşırığı yerinə yetirməkdən imtina edə bilər. Fəqət, patent müvəkilləri ilə bağlı onların peşəkarlıq etikasına dair tələbləri müəyyən edən xüsusi normativ-hüquqi akt və ya norma müəyyən edilmədiyindən belə tələblərin nə olması adresatda kifayət qədər sual doğuracaq. *İkincisi, əgər biz çıxış yolu kimi ən son vəziyyətdə “Vəkillərin Davranış Qaydaları haqqında” Əsasnaməyə istinad etsək belə* (bu kimi istinad dünya təcrübəsində istisna olunmayan olunmayan haldır), yenə də “Vəkillər və Vəkillik fəaliyyəti haqqında” Qanunda təsbit olunmuş etika ilə bağlı “*Vəkillərin Davranış Qaydaları haqqında*” sözügedən Əsasnaməyə istinad edən heç olmasa hər hansı blanket normadan belə “məhrum” olduğumuzu görəcəyik.

F) Diqqətəlayiq digər bir məqam patent müvəkillərinin attestasiyası üçün rüsum prosedurlarıdır ki, təəssüf doğuran üç məqamın şahidiyik. Birincisi, Əsasnaməyə görə, attestasiyadan keçmiş şəxs müvafiq bildirişi aldıqdan sonra 1 (bir) ay müddətində patent müvəkillərinin qeydiyyatına alınması, şəhadətnamə verilməsi və qeydiyyatına alınmış patent müvəkkili barədə məlumatların dərc olunması üçün müəyyən edilmiş haqqın ödənilməsinə təsdiq edən sənədləri Agentliyə təqdim etmədiyi təqdirdə attestasiyanın nəticələri ləğv edilmiş hesab edilir.¹² Bu cür yanaşmanı olduqca ədalətsiz hesab edirik. Digər tərəfdən nəzərə alsaq ki, həmin

¹⁰ “Vəkillər və vəkillik fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, mad. 23 (28 dekabr 1999).

¹¹ “Korrupsiyaya qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, mad. 6 (13 yanvar 2004).

¹² Yuxarıda istinad 7.

şəxs Əsasnamənin digər bir tələbinə əsasən il ərzində yalnız 1 dəfə attestasiyadan keçmək üçün müraciət edə bilər, belə olan halda attestasiyanın nəticələrinin ləğvinin birmənalı qəbul edilməsi ədalətsizdir, özü də namizədin *attestasiyada iştirak etməməsinin üzrlü səbəbləri* tanındığı halda, rüsum üçün – yəni sonrakı prosedura münasibətdə *üzrlü səbəblərin tanınmaması*, fikrimizcə, məntiqi deyildir. İkincisi, Əsasnamənin mətninə edilmiş 18.12.2018-ci il dəyişikliklərinə qədər burada blanket xarakterli norma kimi “AR Dövlət rüsumu haqqında” Qanuna istinad edilmişdi, ancaq həmin qanunda nə qeydiyyat, nə şəhadətnamənin verilməsi, nə də məlumatların dərci üçün uzun müddət idi ki, rüsum qüvvədə deyildi. Göstərilən tarixdən sonra vəziyyətdən çıxış yolu kimi “rüsum”dan yan keçilsə də, yenə də “*haqqın*” məbləğinin müəyyən edilməsi və ödənilməsi qaydasına istinad edən heç bir norma görünür. Bundan başqa nədənsə müvafiq dəyişiklik edilərkən Əsasnamənin digər bir maddəsində təsbit olunmuş “ilkin olaraq ərizəyə qoşulmalı olan rüsum barədə sənəd” diqqətdən yayınmışdır, yəni attestasiya üçün həmin rüsumun da hansı aktla müəyyən edilməsi sual altındadır. *Nəhayət üçüncüsü*, Əsasnaməyə görə, müəyyən edilmiş haqların ödənilməsini təsdiq edən sənədlər təqdim edildikdən sonra 3 (üç) gün müddətində şəxs patent müvəkkili kimi patent müvəkillərinin dövlət reyestrində qeydiyyata alınır və ona şəhadətnamə verilir. Deməli, dərc üçün ayrıca haqq ödənilməsinə dair tələbin olmasına baxmayaraq dərcə bağlı konkret müddət qanunvericilikdə öz əksini tapmamış və məhdudlaşdırılmamışdır. Xatırlatmaq yerinə düşər ki, sözügedən nüanslarla bağlı “Sənaye mülkiyyəti obyektlərinin mühafizəsi sahəsində rüsumların və ödənişlərin məbləği və ödənilməsi Qaydasının təsdiq edilməsi haqqında” AR Nazirlər Kabinetinin Qərarı qüvvədən düşmüşdür.

Patent müvəkillərinin attestasiyası ilə bağlı ixtisas dərəcəsinə (digər şərtlərə də) dair tələblərə komparativ yanaşma gərəyi duyuruq. Belə ki, milli qanunvericiliyə görə, sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində xüsusi kurs bitirən və ya həmin sahədə ən azı iki il stajı olan şəxslər, hüququn tətbiqi və tədrisi sahəsində ən azı iki il stajı olan hüquqşünaslar ixtira, faydalı model, sənaye nümunəsi, əmtəə nişanı və coğrafi göstəriciyə görə hüquqların qorunması sahəsində AR normativ hüquqi aktları, beynəlxalq müqavilələri üzrə zəruri biliklərə malik olmaq şərti ilə patent müvəkkili kimi attestasiyadan keçə bilərlər.¹³ Göründüyü kimi, Azərbaycanda patent müvəkkili anlayışı ümumi mənə kəsb edir, yəni sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində “*patent agent*” və “*patent vəkili*” anlayışları bilavasitə fərqləndirilmir, sadəcə olaraq *şəxslər və hüquqşünaslardan* söhbət gedə bilər. Lakin əksər - xüsusən də anqlı-sakson hüquqi sistemli dövlətlərdə göstərilən anlayışlarla bağlı müəyyən edilmiş prinsiplər fərqlərdən biri budur ki, agentlər əmtəə nişanı, coğrafi göstərici və digər əlaqədar obyektlərlə bağlı (ixtira, faydalı model, sənaye nümunəsi istisnadır) təmsilçilik və hüquqi məsləhət funksiyası daşımır, ali hüquq təhsilinin olması patent vəkili olduğu tək təməl şərt deyil, agent daha çox inzibati orqanlar qarşısında, patent vəkili isə məhkəmə qarşısında təmsilçilik və müdafiə funksiyasına malikdir.¹⁴ Eləcə də, agentlərin qeydiyyat proseduru, xidmətlərinin dəyəri də aydın fərq yaradır, həm də agentlərin fəaliyyətində “ilkinlik” sezilir, məsələn patent almaq üçün iddia sənədinin tərtibi və s. Odur ki, müdafiə xarakterli tədbirlərin həyata keçirilməsi ilə bağlı pozulmuş patent hüquqlarının məhkəmə mübahisələrində yalnız patent vəkili ilə danışmaq mümkündür. Ancaq Azərbaycanda agent anlayışından, ümumiyyətlə, istifadə olunmur, bütün patent

¹³ Yuxarıda istinad 7, mad. 5.

¹⁴ Burada bax: <https://www.beemlaw.com/patent-agents-vs-patent-attorneys/> (son baxış 22 aprel 2019).

müvəkillərinə ümumi olaraq məhkəmədə təmsilçilik, müdafiə və məsləhət funksiyaları həvalə edilmişdir. Hindistan, Sinqapur kimi ölkələrdə isə yalnızca “patent agenti” anlayışından istifadə olunur. (Məsələn, Hindistanın 1970-ci qəbul edilmiş və indi də qüvvədə olan patent qanununda müvəkkil anlayışından istifadə olunmayıb, Sinqapurdə isə hüquq təhsili zəruri şərtidir.¹⁵)

Staja gəlincə, milli qanunverici ən azı 2 il stajı müəyyən edərək onun “*fasiləsizliyi tələbini*” irəli sürməmişdir.¹⁶ Maraqlıdır ki, Avstraliya qanunvericisi patent müvəkkilinin qeydiyyatı alınması üçün belə tələbə fasiləsizlik prinsipini də əlavə edir. Əgər 2 il staj fasiləli şəkildə toplanmışsa, bu zaman həmin stajın toplandığı həddə 5 il müəyyən edilərək çərçivələndir.¹⁷ Almaniyada (*patentanwält* – *patent müvəkkili*) göstərilən müddət 3 il, Ukraynada ən azı 5 il təşkil edir.¹⁸ Kanadada bu müddət aylarla - 24 ay kimi müəyyən edilir və patent müvəkkilinin attestasiyası ABŞ-a münasibətdə çoxmərhələli prosedurlarla müşahidə olunur.¹⁹ Yeri gəlmişkən, nəzərə çarpan digər bir fərq bəzi ölkələrdə tələb kimi hüquq pozuntusuna yol verməmək şərtinin irəli sürülməsidir. Məsələn, Avstraliyada son 5 il ərzində əqli mülkiyyət sahəsində hüquq pozuntusuna görə məsuliyyətə cəlb edilməyən şəxslər attestasiyaya buraxılırlar,²⁰ halbuki milli qanunvericilikdə belə bir tələb müəyyən olunmamışdır. Həmçinin ABŞ (patent müvəkillərinin sayına görə Kaliforniya, Nyu-york və Texas ardıcıl olaraq ilk üçlüyü bölüşür), Avstraliya kimi dövlətlərin timsalında-digər ölkələrdən fərqli olaraq, Azərbaycanda patent müvəkkilinin yüksək mənəvi göstəricilərə və nüfuza malik olması tələbi qanunda və ya əsasnamədə bilavasitə təsbit edilməmişdir.²¹

Yaş senzi ilə bağlı isə AR qanunvericiliyində konkret yaş məhdudiyyətini görmürük. Yeni Zenlandiya (burada bir çox müvəkkil Trans-Tasman Müqaviləsinə əsasən həm də Avstraliyada tamhüquqlu müvəkkil hesab olunur²²) və Yaponiyada (burada onlar əmtəə nişanı, kommersiya sirlərinin mühafizəsi, gömrük sahəsində də bütün instansiyalarda səlahiyyətli idirlər) isə əks mövqeyin şahidi olmaq mümkündür. Həmçinin Yaponiyada “*benrişilər*” (“*弁理士*”) adlanan həmin şəxslərin statusu nəinki patentlə bağlı normativ baza ilə, eləcə də vəkillik fəaliyyəti ilə bağlı qanunda da (*弁護士法* - *bengoşilərin* statusu haqqında qanun, 1949-cu il) tənzimlənilir, Azərbaycanda isə “Vəkillər və Vəkillik fəaliyyəti haqqında” Qanunda nəinki xüsusi norma, ümumiyyətlə, Əsasnamədə həmin qanuna istinad edən hər hansı norma yoxdur.²³ Attestasiyanın keçirilmə tezliyinə gəlincə, əksər ölkələrdə tələb ildə ən azı 1 dəfə kimi müəyyən olunsun da, Hindistanda bu göstərici ən azı 2 dəfədir.²⁴

¹⁵ Burada bax: <http://www.depenning.com/patent-agent-india.html> (son baxış 16 mart 2019).

¹⁶ Yuxarıda istinad 13.

¹⁷ The Institute of Patent and Trade Mark Attorneys of Australia, <https://ipta.org.au/> (son baxış 20 aprel 2019).

¹⁸ Burada bax: <https://ukrpatent.org/en> (son baxış 28 mart 2019).

¹⁹ Burada bax: http://www.ic.gc.ca/eic/site/cipointernet-internetopic.nsf/eng/h_wr02066.html (son baxış 20 aprel 2019).

²⁰ Yuxarıda istinad 17.

²¹ Patent Attorneys and Patent Agents – United States, <https://www.tmlawworldwide.com/2012/12/20/patent-attorneys-and-patent-agents-united-states/> (son baxış 28 mart 2019).

²² Yuxarıda istinad 17.

²³ 弁理士法 Japan Patent Attorney Act, No.49 of April 26, 2000;

昭和二十四年六月十日法律第二百五号 No. 205 of June 10, 1949.

²⁴ Yuxarıda istinad 15.

II. Sənayə mülkiyyətinin mühafizəsində “yetərsiz” məsuliyyət. Kriminallaşdırma prosesində sovet dönəminin qalıq izləri

A. Yetərsiz məsuliyyət cinayət-hüquqi aspektdə

“Patent haqqında” AR Qanununun 24-cü maddəsinə görə, patent hüquqlarını pozan şəxslər AR İnzibati Xətalər Məcəlləsinə və AR Cinayət Məcəlləsinə uyğun məsuliyyət daşıyırlar. Lakin göstərilən məqamda hesab edirik ki, patentlə bağlı hüquqlara qəsd edən əməllərin kriminallaşdırılmasına münasibətdə qanunverici digər əqli mülkiyyət obyektlərindən fərqli olaraq sənaye mülkiyyəti obyektlərinə qəsd edən əməllərə görə inzibati məsuliyyətin müəyyən edilməsinə kifayət qədər etinasız yanaşma nümayiş etdirir. AR CM-nin 166-cı maddəsinə görə, ixtiraçılıq və patent hüquqlarını pozma, yəni ixtiradan və ya səmərələşdirici təklifdən qanunsuz istifadə etmə və ya ixtira yaxud səmərələşdirici təkliflərin mahiyyəti barədə məlumatları müəllifin razılığı olmadan və rəsmi dərc ediləndək yayma, müəllifliyi mənimsəmə, şərikli müəllifliyə məcbur etmə, əgər bu əməllər nəticəsində xeyli miqdarda ziyan vurulmuşsa, cinayət məsuliyyəti yaranır. Burada diqqətimizi çəkən iki məsələ vardır. İlk olaraq “Patent haqqında” AR Qanununda səmərələşdirici təklif anlayışından istifadə edilmir, eləcə də aydındır ki, o, patentlə müəllifliyi, ilkinliyi təsdiq edilən və istifadəsi üçün müstəsna hüquq verilən obyektlər sırasında göstərilməmişdir. Deməli, normanın mətnindən belə aydın olur ki, onda səmərələşdirici təklifə münasibətdə hüquqların pozulması patent hüquqlarının yox, ixtiraçılıq hüquqlarının pozulması anlayışına aid ediləcəkdir və üstəlik qanunvericinin mövqeyinə görə ixtiraçılıq hüquqlarının obyektinə tək cəmi ixtira deyil.²⁵ Əslində ixtiraçılıq və səmərələşdirici təklif anlayışına qüvvədə olan qanunvericilikdə tərif verilməmişdir. “Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piratçılığa qarşı mübarizə haqqında” AR Qanununun anlayışlar aparatında da əqli mülkiyyət hüquqları anlayışına səmərələşdirici təklifə olan hüquqlar aid edilməmişdir.²⁶ Eləcə də tədqiqatımıza “cəlb olunan” digər normativ hüquqi akt kimi “İxrac nəzarəti haqqında” AR Qanununun anlayışlar aparatında da əqli fəaliyyətin nəticələri anlayışına kəşflər aid edilsə də, səmərələşdirici təklif qeyd edilməmişdir.²⁷ Yeri gəlmişkən, Ümumdünya Əqli Mülkiyyət Təşkilatını təsis edən Konvensiyanın 2-ci maddəsində əqli mülkiyyət hüququnun obyektləri siyahısında da bilavasitə səmərələşdirici təklif göstərilməmişdir, hərçənd belə siyahının qeyri-qətiliyi məsələni qabartmağımıza mane olmamalıdır.

Təhlil üçün AR Konstitusiyasının 30-cü maddəsində öz əksini tapmış aşağıdakı müddəalara fokuslanaq: “Hər kəsin əqli mülkiyyət hüququ vardır. Müəlliflik hüququ, ixtiraçılıq hüququ və əqli mülkiyyət hüququnun başqa növləri qanunla qorunur.” Deməli, Konstitusiya özlüyündə “ixtiraçılıq hüququ” anlayışını təsbit edir, ancaq qanunvericilikdə ixtiraçılıq fəaliyyətinin nədən ibarət olmasına dair norma tapmaq xeyli çətindir. Bəlkə də bu, sovet dövrünün tarixi-hüquqi qalıqlarındandır. Son fikrimizi arqumentləşdirmək üçün Azərbaycan SSR 1978-ci il Konstitusiyasının müvafiq normasına diqqət yetirək: “...bu azadlıq elmi tədqiqatların, *ixtiraçılıq və səmərələşdiricilik fəaliyyətinin* daha da genişləndirilməsi...” Buradan aydın olur ki,

²⁵ Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi, mad. 166 (30 dekabr 1999).

²⁶ “Əqli mülkiyyət hüquqlarının təminatı və piratçılığa qarşı mübarizə haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, mad. 1 (22 may 2012).

²⁷ “İxrac nəzarəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanunu, mad. 1 (26 oktyabr 2004).

istinad edilən konstitusion normada həm ixtiraçılıq, həm də səmərələşdiricilik anlayışına toxunulub. Yeri gəlmişkən əqli mülkiyyət sahəsində o dövr üçün kifayət qədər geniş məsələləri tənzimləyən 167 maddədən ibarət SSRİ Nazirlər Sovetinin 21 avqust 1973-cü il tarixli Qərarı ilə təsdiq edilmiş “Kəşflər, ixtiralar və səmərələşdirmə təkliflərinə dair” Əsasnaməyə görə səmərələşdirmə (qeyd: 1978-ci il Konstitusiyası və qüvvədə olan AR CM səmərələşdirici, AR Əmək Məcəlləsi isə hər iki ifadəni işlətmişdir) təklifinə dəqiq anlayış verilmişdir. Nəhayət, son arqument kimi Azərbaycan SSR 1960-cı il Cinayət Məcəlləsinin “müəlliflik və ixtiraçılıq hüquqlarını pozma” adlı 140-cı maddəsinin dispozisiyasına da nəzər salaq:

“ixtiranın və ya *səmərələşdirici təklifin* müəllifliyini mənimsəmə və ya ixtiranın, yaxud səmərələşdirici təklifin müəllifini şərikli müəllifliyə məcbur etmə, habelə ixtira qeydə alınana qədər ixtiraçının razılığı olmadan onu elan etmə...”

Göründüyü kimi, burada vurğuladığımız əlamətlər demək olar ki, tam üst-üstə düşür. Ancaq 1960-cı il CM-də *xeyli miqdarda ziyan* tərkibdə nəzərdə tutulmayıb ki, bu da mühüm istisnadır. Yeri gəlmişkən, sovet dönəmi üçün əqli mülkiyyət hüquqlarına dair müstəsna əhəmiyyət daşıyan Azərbaycan SSR-in 1964-cü il Mülki Məcəlləsində²⁸ əqli mülkiyyət obyektlərinin hüquqi rejimi ilə bağlı (o cümlədən, kəşflər) müfəssəl normalara rast gəlinə də, qüvvədə olan Mülki Məcəllə belə “imkandan” məhrumdur. Əslində tənzimləmənin məqsədmüvafiq olmaması özlüyündə məcəllənin belə “iqtidara” malik olmasını əhəmiyyətsiz edir. Maraqlıdır ki, burada hər ikisi qeyri-ənənəvi qrupa aid edilməsinə baxmayaraq səmərələşdirici təkliflər kəşflərlə yox, məhz ənənəvi obyektlərlə birlikdə nizamlanmışdır. Belə ki, beşinci bölmə kəşflərə, altıncı bölmə isə ixtira, səmərələşdirici təklif və sənaye nümunəsi ilə bağlı hüquqlara həsr olunub. Məhz bu halın özü də sözügedən qalıqlardandır.

Növbəti maraqlı məsələ hüquqtəsdiqləyici sənədlərin növü ilə bağlıdır. Köhnə Mülki Məcəlləyə görə ixtiranın müəllifi öz mülahizəsinə uyğun ya ixtira üçün müstəsna hüququ dövlətə verilməklə müəllifliyinin qəbul edilməsini, ya da ixtira üçün ona müstəsna hüquq verilməklə müəlliflik hüququnun qəbul olunmasını tələb edə bilər. Birinci halda ixtira üçün müəlliflik şəhadətnaməsi, ikinci halda patent verilir. Hazırda qüvvədə olan patent qanunvericiliyində isə belə diferensasiyaya, ümumiyyətlə, yol verilməmişdir.

Son olaraq, qanunvericinin mövqeyindən digər bir nəticəyə gəlməyin qeyri-mümkün olması ilə əlaqədar səmərələşdirici təklifin ixtiraçılıq anlayışının tərkib hissəsi hesab edilməməsinin, o cümlədən həmin maddənin dispozisiyasına (eləcə də maddənin adına) zəruri dəyişikliyin edilməsinin tərəfdarıyıq, çünki: a) səmərələşdirici təklif qeyri-ənənəvidir, ixtira isə ənənəvi intellektual mülkiyyət obyektidir və patentlə mühafizə edilir; b) ixtira yalnız texniki həllə yönəlik təkliflərlə bağlı mövcuddur, səmərələşdirici təklif isə həm texniki, həm idarəçilik, həm də təşkilati təkliflərlə bağlıdır; c) yuxarıda göstərdiyimiz Əsasnaməyə görə səmərələşdirmə təkliflərinə dair hüquqtəsdiqləyici sənəd vəsiqə, ixtira ilə bağlı patentdir; ç) AR-nın Əmək Məcəlləsinin ixtiraçı anlayışı ilə səmərələşdirici anlayışı, o cümlədən ixtira və təklif arasında qoyduğu fərqlər kifayət qədər aydındır; d) sənaye mülkiyyətinin digər obyektlərinin (xüsusən də, sənaye nümunəsi) mühafizəsi ilə əlaqədar cinayət qanunvericiliyi təminatlar baxımından xeyli dərəcədə

²⁸ Azərbaycan SSR Mülki Məcəlləsi, 1, 4, 5 və 6-cı bölmələr (11 sentyabr 1964).

yetərsizdir. Odur ki, dispozisiyaya həm də sənaye nümunəsi ilə bağlı müvafiq əlavələr edilməlidir.

Sənaye nümunəsinin qorunma mexanizmindən söz düşmüşkən, Azərbaycandan fərqli olaraq Türkiyədə məhkəmə-müdafiə tədbirləri, prosessual əsaslar və məsuliyyət tədbirlərini müfəssəl tənzimləyən qanunqüvvəli akt kimi qəbul edilmiş “Endüstriyel təsarımların korunması hakkında” ayrıca normativ-hüquqi aktın mövcudluğunu vurğulamaq mütləqdir. Burada digər əsas fərqli məqam müddətlərlə bağlıdır. Əgər Azərbaycan qanunvericiliyində sənaye nümunəsi patentinin qüvvədə olma müddətinin 5 ildən artıq olmamaq şərti ilə uzadılması mümkündürsə, sözügedən aktla “endüstriyel təsarımlar” üçün həmin müddət 5 illik yenilənmə dövrləri ilə 25 ildən artıq olmamaq şərti ilə uzadıla bilər.²⁹

Azərbaycanda sənaye nümunəsi üçün əsas şərt yenilik və orijinallıqdır.³⁰ Müəlliflərdən M.Yolçuyev həmin meyarların müqayisəsini apararaq qeyd edir ki, orijinallıq meyarı Avropa dövlətlərində fərqli mənə yükünə malikdir.³¹ Məsələn, Almaniyada əsas məsələ yaradıcı şəxsin zehni əməyinin səviyyəsidir, adi yaradıcı insanlardan qəti fərqlənməlidir. Lakin Fransada vəziyyət fərqlidir, “səviyyə” Almaniya fərqli olaraq mühüm meyar deyil, əsas olan nəticədir. İsveçdə isə orijinallıq özündə ayırdediciliyi ehtiva edir, hansı ki, Türkiyə qanunvericisi də analoji mövqedədir. Müəllifin qeyd etdiyi, vacib məsələlərdən biri də budur ki, ixtira və faydalı modeldən fərqli olaraq sənaye nümunəsi üçün “sənayedə tətbiq ediləbilənlik”, yəni dəfələrlə istehsal olunabilənlik şərti 2009-cu ildə “Patent haqqında” AR Qanununun mətnindən çıxarılmışdır. Türkiyədə eyni vəziyyəti görsək də, Almaniya qanunvericiliyində həmin şərt hələ də öz mövcudluğunu saxlamaqdadır.³² Yeri gəlmişkən, Azərbaycan “Sənaye nümunələrinin qeydiyyatı haqqında” Haaqa Sazişinin Cenevrə Aktının (2010), eləcə də, “Sənaye nümunələrinin beynəlxalq təsnifatının təsis haqqında” Lokarno sazişinin (2003) üzvüdür. Unutmadan bunu da qeyd edək ki, ixtira ilə bağlı da ABŞ-ın məhkəmə təcrübəsi yalnız “*yaradıcı düha parıltısı*” ilə (*flash of creative genius*) ərsəyə gəlmiş ixtiralara patent verilməsini mümkün sayır və fikrimizin ilk bariz nümunəsi ABŞ Ali Məhkəməsi tərəfindən 1850-ci ildə qəbul edilən *Hotchkiss v. Greenwood* qərarıdır, hansı ki, məhkəmə farfor qapı dəstəklərinin daha dayanıqlı və estetik olmasına baxmayaraq patentin tanınmasından göstərilən xüsusatda imtina etmişdi.³³

B. Patent hüquqlarının qorunmasında inzibati hüquqlarının qorunmasında

İkinci bir məsələ CM-nin 165-166-cı maddələrinə münasibətdə 165-ci maddənin qeyd hissəsində xeyli miqdarda ziyanın dəyərinin *1000 manatdan artıq* müəyyən edilməsidir ki, AR İnzibati Xətalər Məcəlləsində də öz növbəsində *az miqdarda* ziyanın vurulması ilə bağlı digər eyniadlı maddələri görə bilsək də,³⁴ (yəni müəlliflik hüquqlarını və ya əlaqəli hüquqları pozma; inteqral sxem topologiyasından istifadəyə müstəsna hüququn pozulması; folklor nümunələrindən istifadə tələblərinin pozulması; məlumat toplularından qeyri-qanuni istifadə edilməsi) məhz *1000*

²⁹ 554 sayılı Endüstriyel Təsarımların Korunması Hakkında Kanun Hükmündə Kararname/95

³⁰ Patent haqqında” AR Qanunu, mad. 9

³¹ Yolçuyev Mübariz, Azərbaycan Hukukunda Endüstriyel Təsarımların Korunması (Türk Hukuku İle Mukayeseli Olarak), 13 (2015).

³² Yenə orada.

³³ Tuğba Canatan Akıcı, Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye’de Patent Haklarının Gelişim Süreci, Ankara, 75. (2011)

³⁴ Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi, mad. 185-188 (29 dekabr 2015).

manatdan artıq olmayan ziyana münasibətdə patent və ya ixtiraçılıq hüquqlarının pozulmasına görə məsuliyyət müəyyən edən müstəqil normanın nəzərdə tutulmamasının şahidiyik. Təəssüf ki, yalnız AR İXM-in toxumçuluq haqqında qanunvericiliyin pozulmasına dair 287-ci maddəsində patent sahibi ilə lisenziya müqaviləsi bağlamadan bitki sortlarının toxumlarından istifadə edilməsinə və geodeziya və kartoqrafiya haqqında qanunvericiliyin pozulmasına dair 270-ci maddəsində dövlət qeydiyyatına alınmamış və ya patenti alınmamış yaxud sertifikatlaşdırılmamış geodeziya və kartoqrafiya materiallarının və məlumatlarının, xüsusi təyinatlı geodeziya və kartoqrafiya avadanlığının, cihazlarının ticarət dövriyyəsinə daxil edilməsinə görə məsuliyyət nəzərdə tutulur. Bu isə potensial hüquq pozuntularının çox kiçik bir hissəsi sayıla bilər. Eyni zamanda qeyd etdiyimiz hər iki maddədə ziyanın miqdarı belə tərkibdə müəyyən edilməyib. Odur ki, AR İXM-ə sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi ilə bağlı müvafiq tərkibin əlavə edilməsinin zərurəti qənaətindeyik.

Digər bir tərəfdən “Haqsız rəqabət haqqında” AR Qanununda müəyyən edilmiş maliyyə sanksiyaları aşkara çıxardığımız vəziyyətə “bərəət” qazandırmır. Rəqibin təsərrüfat fəaliyyətinin təqlidi formasında (yəni digər təsərrüfat subyektinin patent-lisenziya hüququnu pozmaq yolu ilə onun məhsulunun birbaşa təkrarlanması) haqsız rəqabətdən söz düşmüşkən vurğulanmalı olduğumuz bəzi mütləq məqamlar vardır: Azərbaycan Respublikasının müvafiq qanunvericiliyində qeydiyyata alınmamış sənaye mülkiyyəti obyektinin mümkün qorunma şərtlərindən bəhs edilmir. (Paris və TRIPS kimi beynəlxalq aktlarda da göstərilən məsələyə toxunulmurdu) Anglo-sakson hüquqi sistemə mənsub amerikalı və ingilis hüququnda qeydiyyata alınmayan və ya qorunma müddəti başa çatmış yaradıcılıq məhsullarının istər zahirən, istərsə də funksional cəhətdən birəbir təqlidi mümkün və hüquqi hesab edilir.³⁵ Çünki ingilis-sakson yanaşmasında qorunma təminatı olmayan yaradıcılıq məhsulunun təqlidi əksinə, iqtisadiyyata həyat verir, rəqabəti artırır, bazarda qiymətləri aşağı salır. (me too product...)³⁶ Tam əksinə qitə hüququnun mühüm parçası olan fransız hüququnda belə *kor-koranə təqlid (slavish imitation)* haqsız rəqabət sayılır. Maraqlıdır ki, Almaniyada Fransadakı sərt mövqedən fərqli olaraq belə təqlidə yol verilir: “*Nachahmungsfreiheit və ya freedom of imitation*”, ancaq müəyyən istisna şərtlərlə patenti alınmamış məhsulun mühafizəsi mümkündür, belə analoji vəziyyəti İspaniyaya da aid edə bilərik.³⁷ Qeyd edək ki, Türkiyədə əvvəllər bu mənada “tescilsiz” obyektlərin mühafizəsi nəzərdə tutulmasa da, (hazırda AR-da belədir) 2016-cı il “Sinaï Mülkiyyət Kanunu”na görə qeydiyyata alınmayan sənaye mülkiyyəti obyektlərinin də qorunmasına təminat verilir.³⁸

Yeri gəlmişkən, növbəti təəssüfdoğurucu məqamı istintaq aidiyyətinə nəzər salarkən aşkarladıq. Belə ki, AR CPM-in 215.3.1-ci maddəsinin tələblərinə görə, AR CM-nin 165.2 (müəlliflik və əlaqəli hüquqlar), 165-2 (folklor nümunələri), 165-3 (məlumat topluları), 166.2-ci (patent və ixtiraçılıq) maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayətlərə dair işlər üzrə ibtidai istintaq prokurorluq tərəfindən aparılır. Lakin nədənsə qanunverici inteqral sxem topologiyasından istifadəyə müstəsna hüququn pozulması əməlinə görə aidiyyəti müəyyən etməyi “unudub”. Aidiyyəti müəyyən edən iki normativ hüquqi aktdan digəri kimi “AR CPM-nin təsdiq edilməsi, qüvvəyə

³⁵ Cahit Suluk, Karşılaştırmalı hukuk işığında türk hukukunda tescilsiz sinaî ürünlerin haksız rekabet hükümleri ile korunması, 12 (2014).

³⁶ Yenə orada, 12-16.

³⁷ Burada bax: <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/frmmakale/2014-1/06.pdf> (son baxış 20 aprel 2019).

³⁸ Sinaï Mülkiyyət Kanunu, mad. 51 (22 dekabr 2016).

minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında” AR Qanununun və həmin Qanunla təsdiq edilmiş AR CPM-nin tətbiq edilməsi barədə AR Prezidentinin Fərmanında da sözügedən əməlin adı çəkilmir. Şübhəsiz, AR Konstitusiyaya Məhkəməsinin hakimi İ.Nəcəfovun öz xüsusi rəyində vurğuladığı kimi cinayət prosesində analogiya mümkün represiyaları genişləndirmir, o, cinayət-prosessual münasibətlərə və onları yaradan hüquqi faktlara dinamizm verməklə pozitiv rol oynayır.³⁹ (Qeyd: “Normativ hüquqi aktlar haqqında” AR Konstitusiyaya Qanununa görə, cinayət, inzibati xətalər və vergi qanunvericiliyində, məsuliyyətə cəlb olunma, hüquqların məhdudlaşdırılması və vəzifələrin müəyyən edilməsi hallarında hüququn analogiyasından və ya qanunun analogiyasından istifadə oluna bilməz.⁴⁰) Ancaq əminliklə deyə bilərik ki, qanunvericinin dövlət orqanının səlahiyyətləri baxımından (xüsusən də ona münasibətdə yalnız qanunda göstərilənlərə icazə verildiyini bəyan edən hüquqi aksiomu mütləqləşdirsək) hər dəfə analogiyanın “ümidinə” qalması adresat üçün heç də yaxşı vəziyyət yaratmayacaqdır. Bununla belə sevindirici hal da vardır: Azərbaycan MDB məkanında inteqral sxem topologiyalarına dair qanun qəbul edən ilk dövlətdir. Məsələ ilə əlaqədar son qeydimiz isə budur ki, ABŞ-ın məhkəmə praktikası inteqral-sxem topologiyasını ənənəvi yanaşmadan fərqli olaraq sənaye mülkiyyətinin obyekt kimi tanıyır.⁴¹

III. Əqli Mülkiyyət Agentliyinin statusunun publik hüquqi şəxs qismində müəyyən edilməsi ilə bağlı həyata keçirilməli olan zəruri normativ tədbirlər

Qeyd etmək lazımdır ki, təşkilati-hüquqi islahatların yaratdığı nəticələrlə bağlı olaraq müvafiq əlaqədar aktlarda uyuşmazlıqlar - institusional bariyerlər özünü büruzə verir. “İstehlak bazarına nəzarət, standartlaşdırma, metrologiya və əqli mülkiyyət hüquqları obyektlərinin mühafizəsi sahəsində idarəetmənin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı tədbirlər haqqında” AR Prezidentinin 2018-ci il 20 aprel tarixli Sərəncamının 2-ci hissəsinə əsasən yaradılmış Əqli Mülkiyyət Agentliyinin və onun tabeliyində olan Patent və Əmtəə Nişanlarının Ekspertizası Mərkəzinin Agentliyin fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında AR Prezidentinin 2018-ci il 30 iyul tarixli Fərmanının 3.3-cü bəndinə əsasən publik hüquqi şəxs olmasına baxmayaraq “Patent haqqında” Qanunda “müvafiq icra hakimiyyəti orqanının Apellyasiya Şurası” ifadələri işlənmişdir. Belə ki, 2018-ci ilin müvafiq islahatlarına qədər Apellyasiya Şurası müvafiq icra hakimiyyəti qismində Komitənin tərkibində fəaliyyət göstərsə də, artıq publik hüquqi şəxs, yəni müvafiq icra hakimiyyətinin yaratdığı qurumun tərkibindədir. Göstərilən məqamda “Patent müvəkilləri haqqında Əsasnamə”yə dəyişiklik edilərək qeyd etdiyimiz ifadələr balanslaşdırılsa da, sözügedən qanunda hələki bunu görünür. Qısaca qeyd etmək lazımdır ki, “qanunlar bu günə nisbətdə hər zaman dünənkidir”. (tempora mutantur et nos mutamur in illis - zamanlar da, biz də dəyişirik.) Doğrudur, ilk baxışdan qanunun prezident aktına uyğunlaşdırılmaq “öhdəliyi” olmasa da, normaların məntiqi tələbatdan irəli gələn harmonizasiyası mütləqdir. (Qeyd: dəyişiklik edilməli olan aktlardan biri də “Patent haqqında” AR Qanununun tətbiq edilməsi barədə qüvvədə

³⁹ AR KM-nin “AR CPM-in 137 və 445.2-ci maddələrinin bəzi müddələrinin şərh edilməsinə dair” 12.02.2015-ci il tarixli Qərarı.

⁴⁰ “Normativ hüquqi aktlar haqqında” Konstitusiyaya Qanunu, mad. 13 (21 dekabr 2010).

⁴¹ Prof. S.S.Allahverdiyev, Azərbaycan Respublikasının Mülki Hüququ III Cild IV kitab, 6-cı fəsil (2008).

olan 1998-ci il tarixli Fərmandır.) Odur ki, keçirilən islahatlarla bağlı mövcud hüquqi vakuüm diqqətdən yayınmamalıdır.

Başqa bir mübahisəli məsələ Əqli Mülkiyyət Agentliyinin, yəni publik hüquqi şəxsin əməkdaşlarının dövlət qulluqçusu hesab edilib-edilməməsidir. Əslində, cavabı Agentliyin fərmanla təsdiq edilmiş Nizamnaməsinin 1.7-ci bəndində aydın görsək də, (həmin bəndə görə “Dövlət rüsumu haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş müvafiq hüquqi faktların qeydiyyatı ilə bağlı xidmətlər göstərdiyinə, hüquqi hərəkətləri həyata keçirdiyinə görə Agentliyin əməkdaşları dövlət qulluqçularına bərabər tutulurlar.) “Dövlət qulluğu haqqında” AR Qanununda bu məsələyə, ümumiyyətlə, toxunulmur, publik hüquqi şəxslərin adı belə keçmir, odur ki, məsələyə mütləq şəkildə bu qanun səviyyəsində də aydınlıq gətirilməlidir. Sözügedən publik hüquqi şəxsin qanunla yox, məhz prezident tərəfindən müəyyən edilməsi də kifayət qədər mübahisəlidir. Öz təklifimizə keçməzdən əvvəl ümumən publik hüquqi şəxslə bağlı aşağıda qeyd edəcəyimiz müəlliflərin arqumentlərini mövzu ilə əlaqədar “haşiyə” olaraq nəzərdən keçirək:

AR Mülki Məcəlləsinin 43-cü maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikası və bələdiyyələr mülki hüquq münasibətlərində eynilə digər hüquqi şəxslər kimi iştirak edir. Bu hallarda onların səlahiyyətlərini hüquqi şəxslər olmayan orqanları həyata keçirirlər. Yeri gəlmişkən, “Bələdiyyələrin statusu haqqında” AR Qanununun 11-ci maddəsinə görə bələdiyyələr hüquqi şəxsdir və əgər nazirliklərə baxsaq, Vergilər və Maliyyə Nazirliklərinin Əsasnamələrində birbaşa olaraq məhz həmin nazirliklərin hüquqi şəxs olması göstərilmişdir. Müəlliflərdən F.Mehdiyev qeyd edir ki, nazirliklərə - mərkəzi icra hakimiyyəti orqanlarına hüquqi şəxs statusunun verilməsi bütöv və vahid idarəetmə, iyerarxiya, nazirliyin məhz elə dövlətin hüquqi şəxsiyyətini təmsil etməsi, nəhayət yuxarıda göstərdiyimiz “hüquqi şəxs olmayan orqanları” ifadəsinə ziddir. AR MM-in 43.3-cü maddənin tənzimlənməsi, əslində Almaniyada hüquq sistemindən götürülmüşdür. Belə ki, Almaniya dövlət hakimiyyəti orqanlarının hüquqi şəxs statusu yoxdur.⁴² Azərbaycanda, təəssüf ki, digər çoxsaylı dövlətlərdən fərqli olaraq ümumi hüquq şəxsləri ilə xüsusi hüquq (xüsusi hüquqa tabe olan) şəxsləri arasında hədd müəyyən edilməmişdir. (*personne morale de droit public/privé*) Gürcüstanda məsələyə aydınlıq gətirən 1999-cu il tarixli “Ümumi hüquq şəxsləri haqqında” ayrıca qanun mövcuddur. Yenə MDB dövlətlərindən Ukrayna Mülki Məcəlləsinə baxsaq, hüquqi şəxslərin sözügedən bölgüsünün şahidi olacağıq.⁴³ Qeyd edilən məqamlarda müəlliflə razılaşmaq qeyri-mümkündür və özümüz də əlavə etmək istəyirik ki, hüquqi şəxsin əsasnaməsi yox, (nazirliklərdəki) nizamnaməsindən danışmaq olar. Hesab edirik ki, belə bənzətmə aparmaqda da haqlıyıq. Necə ki, hüquqi şəxsin onun hüquqi şəxs olmayan nümayəndəlik, filial və idarəsi üçün əsasnamədən danışmaq olar, eləcə də hüquqi şəxs qismində dövlətin onun hüquqi şəxs olmayan nazirliyinin əsasnaməsindən danışmaq mümkün olur.

Müəlliflərdən T.Cəfərov qeyd edir ki, 43-cü maddədə göstərilən “digər hüquqi şəxslər” ifadəsi dolayısıyla dövlətin hüquqi şəxs olması qənaətinə aparır, lakin bələdiyyələrdən fərqli olaraq dövlətin belə statusu konstitusion və ya qanunvericilik səviyyəsində bilavasitə təsbit edilməyib. Lakin Türkiyə Cümhuriyyəti Anayasasına görə, (maddə 23) dövlətin hüquqi şəxs olması “devlet ve digər kamu tüzel kişileri” ifadəsi ilə təsdiqini tapmışdır. Müəllifə görə, əsas məsələ və təəssüf doğuran hal isə

⁴² Mehdiyev Fərhad, İnzibati hüquq (Administrative Law), 15 (2010).

⁴³ Yenə orada.

AR “Publik hüquqi şəxslər haqqında” Qanunda nə dövlətin, nə də bələdiyyələrin hüquqi şəxs olması ilə bağlı heç bir müddəanın yer almamasıdır ki, göstərilən fikirlə də son dərəcədə razıyıq. Yeri gəlmişkən, maraqlıdır, müəllif publik hüquqi şəxsi dövlətin “yetkinlik yaşına çatmayan” övladına bənzədir.⁴⁴

Nəhayət, Əqli Mülkiyyət Agentliyinin publik hüquqi şəxs qismində yaradılması məsələsini nəzərdən keçirək. AR-dan fərqli olaraq Türk Cümhuriyyətinin Konstitusiyasında belə bir müddəa var idi: “*Kamu Tüzel kişiliği, ancak kanunla ve ya kanunun açıkça verdiği yetkiye dayanılarak kurulur.*”⁴⁵ Ancaq nədənsə, 2017-ci ildə Konstitusiyaya dəyişiklik edilərək ikinci ifadədən imtina olunmuşdur.⁴⁶ Bundan əlavə tədqiqat zamanı diqqətimizi çəkən budur ki, hətta nəinki qanunla, bu Konstitusiyanın özündə belə, bilavasitə hansı orqanların publik hüquqi şəxs olması dəqiq sadalanır. Biz yuxarıda problem kimi “*qanunun fərmana tabeliyindən*” danışmışdıq. Əslində Əqli Mülkiyyət Agentliyinin qanunla yox, məhz prezident tərəfindən təsis edilməsini “qəbahət” sayırıq. Qısaca, iki dövlətdə olan nümunələrə münasibətdə ortağ məxrəcin tərəfdarıyıq. Məxrəc isə qanunlarda hər hansı sahədə göstərilmiş (çəkəndirmə və tarazlaşdırma prinsipinin məhsulu kimi) “müvafiq icra hakimiyyətinin” məhz prezidentin tətbiqedicisi fərmanı ilə hansı orqan olması sonradan müəyyən edildiyi kimi eyni qaydada, əvvəla, bu və ya digər sahədə fəaliyyət göstərəcək qurumun ilk olaraq qanunda “müvafiq icra hakimiyyətinin müəyyən etdiyi qurum” ifadəsi formasında qanunverici, sonradan isə prezident tərəfindən müəyyən edilməsini mümkün saydıq. Bununla da, hazırda yaranmış vəziyyət kimi “qanunun fərmanı izləmək öhdəliyi” aradan qaldırılmış olacaq deyə düşünürük.

IV. Patent hüquqları universal və regional təminatlar sistemində

A. Universal müqavilələr

Sənaye mülkiyyətinin hüquqi mühafizəsi üzrə tarixən ilk iki tərəfli beynəlxalq müqavilələr 1880-ci ildən sonra meydana çıxmağa başlamışdır. Odur ki, ilk bu cür müqavilə 1881-ci il Avstriya - Almaniya müqaviləsidir. Elə həmin dövrdə (1883) 11 dövlət (Belçika, Braziliya, İspaniya, Fransa, Qvatemala, İtaliya, Niderland, Portuqaliya, Salvador, Serbiya, İsveçrə) tərəfindən patent hüquqlarının beynəlxalq əsaslarının ana sütunu, konstitusiyası sayılan Paris Konvensiyası imzalanır.

• Paris Konvensiyası - Azərbaycan 1995-ci ildən iştirakçısıdır, Konvensiyanın Stokholm mətni isə SSRİ tərəfindən 1968-ci il tarixində ratifikasiya edilmişdir. Sənaye mülkiyyətinin mühafizəsi sahəsində ilk açıq tipli (WIPO-ya üzv olan bütün dövlətlərə açıqdır) beynəlxalq hüquqi akt olan bu sənəddə üzvlərin patent qanunvericiliyinin unifikasiyası və vahid beynəlxalq patentin yaradılması nəzərdə tutulmasa da, (yəni patentlərin birbirindən asılı olmaması prinsipi), milli rejimin (əcnəbilərin patent əldə etmək üçün üzlaşdığı diskriminasiya hallarının aradan qaldırılması), eləcə də ilkinlik (prioritetlik) prinsipinin müəyyən edilməsi (avtomatik olaraq üzv olan digər dövlətlərdə də Konvensiya ilə müəyyən edilən zaman

⁴⁴ Ceferov Tebriz, Türkiyə və Azərbaycan açısından kamu tüzel kişiliği kavramının incelenmesi, 93 (2017).

⁴⁵ Burada bax: <https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa82.htm>

⁴⁶ Türkiyə Cumhuriyeti Anayasası (2017-ci il dəyişiklikləri ilə), <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>

intervalında ərizə vermək üçün üstünlük hüququ) Konvensiyanın mühüm müsbət cəhətlərindən hesab olunmalıdır.

- “Patent kooperasiyası haqqında” Vaşinqton Müqaviləsi (Patent Co-operation Treaty (1970)). Müqavilə beynəlxalq axtarış orqanının yaradılmasını, ilkin beynəlxalq ekspertizanın (onun nəticələri ərizəçinin patent almaq istədiyi ölkənin milli idarələrinə təqdim edilir və məhz bu məqamda Avropa Patent sistemi PCT-dan yenidən milli ekspertizanı tələb etməyərək yalnız validasiyanı tələb etməsi ilə fərqlənir.) aparılmasını təsbit etməklə ancaq yenə də Paris Konvensiyasında olduğu kimi vahid beynəlxalq patentin yaradılmasını nəzərdə tutmur. Əsas etibarilə milli Patent Ofislərinin bürokratiyasına son qoymaq məqsədi daşıyan bu Müqavilənin patent müraciətlərində yeknesəqliyi təmin etdiyi söylənilə bilsə də, qoruma sistemində istənilən müddəalara malik deyildir.

- Beynəlxalq patent təsnifatı haqqında Strasburq Sazişi (International Patent Classification, 1971). Azərbaycan 2003-cü ildə qoşulmuşdur və yalnız Paris Konvensiyasına üzv olan dövlətlər üçün açıqdır.

- TRİPS (Trade Related Intellectual Property Right) Ümumdünya Ticarət Təşkilatının hüquqi baza və əsası sayılan Mərakeş hüquqi aktlar Paketinə daxil olan bu Saziş çoxtərəfli beynəlxalq ticarət danışıqlarının Uruqvay Raundu nəticəsində 1994-cü ildə imzalanmışdır. TRİPS patentə dair Paris Konvensiyasından sonra ikinci ən geniş əhatəli müqavilə hesab olunur, eləcə də həmin Konvensiyada olduğu kimi burada da patent hüquqlarına dair milli rejim müəyyən edilir.⁴⁷ Azərbaycan ÜTT-nin üzvü olmadığına görə təbii ki, TRİPS-in iştirakçısı deyildir.

B. Regional sistemlər

- NAFTA (North American Free Trade Agreement) Meksika, ABŞ və Kanada arasında bağlanan Şimali Amerikanı əhatə edən Razılaşmada patentə dair normalar əsas etibarilə TRİPS-ə paralel olaraq təsbit olunmuşdur. Xüsusən də belə normalar patent qüvvədə olma müddəti və məcburi lisenziya ilə əlaqədardır.

- “Avropa Patenti haqqında” Münhen Konvensiyası (EPC (1973)) ilə vahid Avropa patenti müəyyən edilərək iqamətgahı Münhendə yerləşən Avropa Patent İdarəsi yaradılmışdır. Yalnız Avropa İttifaqının üzvü olan dövlətlərlə məhdudlaşmadığından onu “*Böyük Avropa Patenti*” Müqaviləsi də adlandırırlar.

- Lüksemburq Müqaviləsi (1975) EPC-dəki təminatlar məhz qorunma mexanizmləri prizmasından tamamlanmış, haqsız rəqabət, əmtənin sərbəst dövriyyəsi üçün geniş təminatlar nəzərdə tutulmuşdur. Müştərək Apellyasiya Məhkəməsinin və Əlavə Protokola əsasən üzv dövlətlərdə ixtisaslaşmış müvafiq məhkəmənin yaradılması təsbit olunmuşdur.

- Afrika qitəsində isə ingilisdilli dövlətlər Sənaye Mülkiyyəti Təşkilatını (ARIPO-1976), fransızdilli dövlətlər isə Afrika Əqli Mülkiyyət Təşkilatını (OAPI-1977) yaratmışlar.⁴⁸

- Nəhayət, Avroasiya Patent Konvensiyası (1994, Azərbaycan 1995-ci ildən ratifikasiya ilə tamhüquqlu üzvdür.) MDB ölkələri ərazisində qüvvədədir. Konvensiya BMT-nin üzvü olan və 1883-cü il Paris, həm də 1970-ci il Vaşinqton Müqavilələri ilə əlaqəli olan digər dövlətlər üçün də açıqdır. Avrasiya Patent təşkilatının iki əsas orqanı təsis edilmişdir: 1) *İnzibati şura*; 2) *Avrasiya Patent İdarəsi*. Yeri gəlmişkən, 2018-ci il tarixində Azərbaycandan olan nümayəndə Avrasiya Patent İdarəsinin Vitse-Prezidenti vəzifəsinə təyin edilmişdir.

⁴⁷ Ünal Tekinalp, Fikri Mülkiyyət Hukuku, 226 (4. Baskı 2005).

⁴⁸ Feyzan Hayal, Patent Hakkının Korunması, 35 (1998)

V. Patent hüquqlarının pozulmasına dair mübahisələrdə səlahiyyətli məhkəmə orqanlarının xüsusətləri

A. İxtisaslaşdırılmış dövlətdaxili prosesual mexanizmlər

Hər nə qədər ixtisaslaşmış milli patent məhkəmələrinin mövcudluğu qulağa xoş gəlsə də, əksər mütəxəssislər belə məhkəmələrin iqtisadi-siyasi təsirlərə qarşı daha “həssas” olduğunu, ümumi məhkəmələrlə müqayisədə hakimlərin daha çox qeyri-prosessual münasibətlərə girmək ehtimalının yüksəkliyini və aidiyyət ilə bağlı çox saylı mübahisələrə yol açma potensialını vurğulayırlar.⁴⁹ Azərbaycanda nəinki ixtisaslaşdırılmış patent, ümumilikdə əqli mülkiyyət məhkəmələrinin olmaması bir tərəfə, heç Ali Məhkəmə tərəfindən belə işlər üzrə məhkəmələr tərəfindən qanunvericiliyin tətbiqi təcrübəsinə dair qərar da qəbul edilməyib. Qeyd edək ki, AR Prezidentinin 03.04.2019-cu il tarixli “Məhkəmə-hüquq sistemində islahatların dərinləşdirilməsi haqqında” Fərmanı ilə yalnız vergi və gömrük ödənişləri, məcburi dövlət sosial sığorta haqlarının ödənilməsi ilə bağlı yaranan mübahisələrə, habelə sahibkarlıq fəaliyyəti ilə əlaqədar digər məsələlərə dair işlər üzrə ixtisaslaşmış məhkəmələrin yaradılması nəzərdə tutulur. Lakin 2016-cı il tarixli Uzunmüddətli Milli Strategiyada və ən əsası da “Azərbaycan: 2020 Gələcəyə Baxış İnkişaf Konsepsiyası”nda mühüm prioritetlərdən biri də əqli mülkiyyət sahəsində məhz institusional potensialın gücləndirilməsi, ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrə olan tələbat idi.

Bu məsələ ilə bağlı bir sıra dövlətlərin təcrübələrini nəzərdən keçirək:

- *Rusiya*. İxtisaslaşdırılmış patent məhkəmələrinin yaradılması təşəbbüsləri hələ SSRİ-nin dağıldığı dönmədən etibarən mövcud olsa da, belə təşəbbüslər öz leqal əsasını 2013-ci ildə (*Konstitusiya Qanunu ilə*) əldə etmişdir, lakin bu dəfə ixtisaslaşdırılmış məhkəmə qismində patent yox, arbitraj məhkəmələri sistemində Əqli Mülkiyyət Məhkəməsi yaradıldı. (həmçinin Ali Arbitraj məhkəməsi Plenumunun müvafiq Qərarı qeyd edilməlidir) Çox maraqlıdır ki, bu məhkəmə həm 1-ci instansiya, həm də kassasiya instansiyası kimi fəaliyyət göstərirdi.⁵⁰ Göstərilən məqam “Rusiya Federasiyası məhkəmə sistemi haqqında” və “Rusiya Federasiyası Arbitraj Məhkəmələri haqqında” Konstitusiya Qanunları ilə tənzimlənir. Belə ki, kassasiya icraatının predmetinə həmin məhkəmənin ilk instansiya qismində baxdığı işlər və arbitraj apellyasiya məhkəmələrinin baxdığı işlər aid edilir.⁵¹ Birinci instansiya qismində baxılan işlərin dairəsi RF Arbitraj Prosesual Məcəlləsi ilə müəyyən edilmişdir.⁵² Bir məqam da diqqətimizdən yayına bilməzdi ki, Azərbaycanda Rusiyadan fərqli olaraq məhkəmələrin statusu ilə bağlı qanunlar, yəni xüsusilə “Məhkəmələr və hakimlər haqqında” və hətta “Konstitusiya Məhkəməsi haqqında” Qanunlar konstitusiya qanunu statusuna malik deyil, Rusiyada isə əksini gördük.

- *Çin*. 1993-cü ildən etibarən dövlətin bütün ərazisində orta və yüksək xalq məhkəmələri strukturlarında əqli mülkiyyət işləri üzrə tribunallar, bəzi iri şəhər və əyalətlərində isə əqli mülkiyyət üzrə ixtisaslaşdırılmış məhkəmələr təsis edilmişdir.

⁴⁹ Jacques de Werra, *A closer look at specialized intellectual property courts*, 2016, https://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2016/si/article_0009.html (last visited 30 aprel 2019).

⁵⁰ Yuxarıda istinad 4, 78.

⁵¹ Федеральный конституционный закон № 1-ФКЗ «Об арбитражных судах в Российской Федерации» (28.04.1995).

⁵² Суд по интеллектуальным правам, burada bax: <http://ipc.arbitr.ru/about/about> (son baxış 12 aprel 2019).

Belə məhkəmələr hazırda Pekin, Şanxay və Quancjouda fəaliyyət göstərir. Çindəki patent sistemi avropa patent sisteminə uyğun olmaqla, əsas baza müddəaları alman qanunvericiliyi ilə üst-üstə düşür. Patent hüquqlarının pozulması ilə əlaqədar işlərə birinci instansiya kimi orta səviyyəli xalq məhkəmələri baxır. Patent hüquqlarının pozuntusu nəticəsində vurulmuş zərərin məbləği *100 milyon yuandan (10 milyon avrodan)* artıqdırsa, bu zaman həmin işlər birinci instansiya məhkəməsi kimi yüksək dərəcəli xalq məhkəmələrinin aidiyyatındadır. Əgər baxılan iş mühüm əhəmiyyətə malikdirsə, (məsələn, kütləvi informasiya vasitələrində geniş işıqlandırılan) məhkəmə həmin işə yüksək səviyyəli birinci instansiya məhkəməsində baxılması barədə vəsatət qaldırmaq səlahiyyətindədir. “Patent haqqında” ÇXR Qanunu isə 1984-cü ildə qəbul olunmuşdur və bu dövlətin Cinayət Məcəlləsinin 216-cı maddəsi nəzərdə tutur ki, patentə dair ciddi yanılma şəxsin qazancının dörd misli məbləğində cərimə, əgər qazancı müəyyən deyilsə, 200.000 yuana kimi cərimə ilə cəzalandırıla bilər.⁵³

• ABŞ-ın digər federal alt məhkəmələr sistemində Court of Claims (federal dövlətə qarşı təzminat mübahisələri ilə bağlı), Court of Tax, Court of International Trade, Court of Military Appeals kimi məhkəmə təsisatları ilə yanaşı patent və gömrük mübahisələri ilə bağlı Court of Customs and Patent də xüsusi yerə malik idi.⁵⁴ Ancaq Court of Customs and Patent Appeals 1909-cu ildən 1982-ci ilə qədər fəaliyyət göstərsə də, həmin tarixdən öz yerini Federal Dairə Apellyasiya Məhkəməsinə vermişdir. Əslində isə məhkəmə ilk olaraq Payne-Aldrich Tarif aktı ilə məhz Tarif Şurasının qərarlarından verilən şikayətlərə baxan Gömrük Məhkəməsi qismində təsis edilərək 1910-cu ildə fəaliyyətə başlamış və ilk hakimləri ABŞ prezidenti U.Taft tərəfindən təyin edilmişdir. İlk dövrlərdə belə şikayətlərdə son və qəti instansiya kimi çıxış etsə də, 1914-cü ildən Ali Məhkəməyə də şikayət hüququ tanınaraq, həm də 1922-ci il Patent Qanununa görə, onun yurisdiksiyası daha da genişlənməmiş, nəhayətində 1929-cu ildə məhkəmənin adı yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi dəyişdirilmişdir. ABŞ Ali Məhkəməsi “*ex-parte*” *Bakelite* işində məhkəmənin təsisinin məhz ABŞ Konstitusiyasının 1-ci maddəsinin təsiri altına düşməsinə aydınlıq gətirmişdir.⁵⁵

• Türkiyə. “*Fikri ve Sınai Haklar Hukuk / Fikri ve Sınai Haklar Ceza*” adı altında ixtisaslaşmış məhkəmələr (2003-cü ildən etibarən) İstanbul, (ilk-hüquq məhkəməsi) İzmir (ilk cəza məhkəməsi) və Ankarada (hüquq və cəza məhkəmələri) fəaliyyət göstərir, ancaq sözügedən məhkəmələrin yurisdiksiyası inzibati ərazi vahidi ilə məhdudlaşır, yəni belə məhkəmələrin qurulmadığı yerlərdə patent mübahisələrinə dair işlərə digər ümumi birinci instansiya məhkəməsi (asliyə) baxır.⁵⁶ Qeyd edək ki, aidiyyat müəyyənləşdirilərkən iddia məbləğinin dəyəri nəzərə alınmır.⁵⁷ (Çində isə əksi müşahidə olunurdu) Marağımızı çəkən məsələlərdən biri də odur ki, AR-dan fərqli olaraq türk cinayət-prosessual qanunvericiliyində sənaye mülkiyyətinə qəsd edən əməllərlə bağlı işlərin prosessual qaydaları bilavasitə fərqləndirilmişdir.⁵⁸ Türk Ceza Muhakemeleri Üsulu Kanununa görə, belə işlərə baxılması əməlin törədilməsindən etibarən 1 illik müddətin ötürülməməsi halında mümkündür.⁵⁹ Belə

⁵³ Ali Məhkəmənin bülleteni, 43 (2018).

⁵⁴ Buradan baxın: <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/42/476/5536.pdf>

⁵⁵ Lawrence M. Friedman, *American Law in the 20th century*, 427 (2002).

⁵⁶ Ulusal Fikri Haklar Strateji Belgesi ve Eylem Planı: 2015-2018, 25 (mart 2015).

⁵⁷ Yenə orada.

⁵⁸ Türk Ceza Muhakemeleri Üsulu Kanunu, mad. 344 (1929).

⁵⁹ Buradan baxın: <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.1412.pdf> (last visited April 16, 2019).

işlər məhkəmədə digər işlərə baxılarkən üstünlüyə malikdir, təxirəsalınmazdır, (zərurət olmadıqca) 30 gündən artıq məhkəmə baxışı təxirə salına bilməz.⁶⁰

- *İsveçrədə* 2012-ci ildən bəri patentləşdirilmiş ixtiralarla bağlı bütün mübahisələr üzrə yurisdiksiyaya malik “*Federal Patent Məhkəməsi*” mövcuddur.⁶¹ Bu məhkəmənin qərarları yalnız birbaşa olaraq Federal Ali Məhkəmə qarşısında mübahisələndirilə bilər. Bundan əlavə, haqsız rəqabət və inhisar məsələləri birbaşa olaraq kantonların apellyasiya məhkəmələri qarşısında mübahisələndirilməlidir.⁶²

- Almaniyada da *Federal Patent Məhkəməsi (Bundespatentgericht)* 1961-ci ildən Münhendə fəaliyyət göstərir və Almaniya Konstitusiyasının 96-cı maddəsinə əsasən təsis edilmişdir. Patent mübahisələrinə baxılmasında növbəti instansiya kimi Almaniya Ədalət Məhkəməsi (*Bundesgerichtshof*) çıxış edir.⁶³

B. Beynəlxalq ədalət mühakiməsi orqanları: labüd perspektivlər

- *Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi* dəfələrlə presedentlərində Konvensiyaya 1 sayılı Əlavə Protokolun 1-ci maddəsinin (mülkiyyətin müdafiəsi) əqli mülkiyyətə də tətbiq edilməsini vurğulamışdır.⁶⁴ Məhkəmənin icraatında olmuş işlər sırasında Avropa İttifaqı institutlarına qarşı, eləcə də həmin institutlar tərəfindən pozulmuş hüquqlarla bağlı cavabdeh kimi üzv dövlətlərinin məsuliyyət dərəcəsinin müəyyən edilməsi ilə bağlı işlər böyük maraq doğurur. *Sualı bu cür qoyaq: “Qeyd olunan institutlardan olan Avropa Patent İdarəsi tərəfindən pozulmuş hüquqlarla bağlı ərizəçinin şikayətinə AİHM-də baxılırmı? Baxılırsa, hansı əsaslarla baxılacaq?”* və *cavablandırmaq*: Birbaşa Roma Konvensiyasının İştirakçısı olmayan Avropa Birliyi institutlarına qarşı verilmiş ərizələr *ratione personae* əsasında qəbul edilməzdir, çünki o, üzv dövlətlərdən fərqli hüquqi şəxsdir, Konvensiyanın üzvü deyildir. Bu zaman Avropa Patent İdarəsi tərəfindən pozulmuş hüquqlarda cavabdeh qismində üzv dövlətin göstərilməsi (*məsuliyyətin transferi*) halı isə fərqlidir. Dövlət hər hansı digər beynəlxalq təşkilata səlahiyyətlərini transfer edərkən, öz suverenliyinin bir hissəsini güzəşt edərkən, həmin təşkilata üzvlüyündən doğan öhdəliklərini yerinə yetirdiyi zaman Roma Konvensiyasına uyğun ekvivalent müdafiəni təmin etməlidir. (Bosphorus Hava Yolları Turizm və Ticarət şirkətinin İrlandiyaya qarşı işində məşhur “*bosforus prezumpsiyasını*” xatırlayaq.) AİHM həmçinin Niderlanda qarşı qərarında qeyd edir ki, belə prezumpsiya yalnız o halda təkzib oluna bilər ki, işin xüsusi hallarında Konvensiya hüquqlarının müdafiəsinin açıq-aşkar natamam olduğu müəyyən edilsin.⁶⁵ Nümunə üçün *Rambus İNC Almaniyaya qarşı işini* göstərə bilərik. Həmin işdə ərizəçi qeyd edir ki, Avropa Patent Ofisinin Apellyasiya Şurasının hərəkətləri özlüyündə Konvensiyanın tələbləri ilə uyğundur və Almaniya Avropa Patent Ofisinin Konvensiyadakı fundamental hüquqlara ekvivalent müdafiə təmin edəcəyinə əmin olmadan səlahiyyətlərini ona transfer etdiyindən məsuliyyət daşıyaraq cavabdehdir. Bununla belə ərizəçi Avropa Patent Ofisinin qüsurlu mövqeyini sübut edə bilməmişdir. Sonuncu məsələ ilə bağlı *Lenzing AG Almaniyaya qarşı işini* (1998) misal çəkmək yerinə düşər, hansı ki, həmin işdə

⁶⁰ Zeki Hafizoğulları, *Fikir və sanat eserlərinin cezai himayesi*, 3 (2014).

⁶¹ İsveçrə “Patent Məhkəməsi haqqında” Qanun, mad. 26.

⁶² Ədalət mühakiməsinin səmərəliliyi üzrə Avropa Komissiyası, Strasburq, 7 dekabr 2016.

⁶³ Buradan baxın: <https://www.bundespatentgericht.de/cms/> (last visited April 12, 2019).

⁶⁴ *Anheuser-Busch Inc. Portuqaliyaya qarşı işinə dair* və digər qərarlarında.

⁶⁵ *Coöperatieve Producentenorganisatie Van De Nederlandse Kokkelvisserij U.A. v. Netherlands*, ECHR, 13645/05 (2009).

Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi məhz Avropa Patent Konvensiyasının Roma Konvensiyasına uyğun ekvivalent müdafiəni təmin etməsini aydın bəyan etmişdi.⁶⁶

• Avropa Birliyinin Birləşmiş Patent Məhkəməsinin hüquqi statusunun layihə-başlanğıcı 1973-cü il Avropa Patentlərinin Qrantına dair Konvensiyadan irəli gəlsə də, 2008-ci ildə AB Ədalət Məhkəməsi tərəfindən həmin razılaşmanın birliyin qərarlarına ziddiyyət təşkil etdiyini vurğulanmış, nəhayət Birliyin üzvlərindən Xorvatiya, İspaniya, İtaliya və Polşa istisna olmaqla 2013-cü ildə Komissiyanın təşəbbüsü ilə Unified Patent Court (UPC) Sazişi imzalanmışdır.⁶⁷ Təbii ki, referendumdan sonra İngiltərə ilə Avropa Birliyi arasında münasibətlərə dair Breksit problemi (hansı ki, qoyulmuş iki illik müddət başa çatır və məsələlər köklü şəkildə dəyişə bilər.) bu məsələdən də təsirsiz ötüşə bilməzdi, həm də ona görə ki, UPC Sazişinin 7-ci maddəsinə görə, məhkəmənin bölmələrindən biri məhz Londonda idi. Belə ki, təsnifata əsasən Londondakı məhkəmə mübahisələri insanın təməl ehtiyacları, kimya və metallurgiya kimi sahələrə, Münhendəki mübahisələr isə silah, partlayıcı maddə, istilik sistemləri kimi sahələrə aiddir. Ancaq bununla belə İngiltərə Məhkəmənin yurisdiksiyası çərçivəsində qalmaq niyyətindədir. Sazişə görə tək iddia sənədi özlüyündə birliyin bütün üzvlərinin ərazisində unitar patentin keçərliliyə, validasiyasına əsas olmalıdır. İspaniya və İtaliya ingilis, fransız və alman dillərinin tətbiq ediləcəyinə etiraz edərək, ümumi patent sisteminin tətbiqinə qarşı çıxsa da, Avropa Ədalət məhkəməsi həmin şikayəti əsassız hesab etmişdir. Məhkəmənin Birinci instansiya (mərkəzi Paris olmaqla, 3 hakimdən ibarət kollegial tərkibdə) və Apellyasiya instansiyasından (mərkəzi Lüksemburq olmaqla, 5 hakimdən ibarət kollegial tərkibdə), eləcə də Qeydiyyat idarəsindən ibarət tərkibdə fəaliyyət göstərməsi nəzərdə tutulur, həmçinin məhkəmə müvafiq şərhə ehtiyac yarandığı halda Avropa Ədalət Məhkəməsinə müraciət etmək səlahiyyətindədir.⁶⁸ Birlik üzvlərindən hazırda 2 dövlət - İspaniya və Polşa sözügedən Sazişi imzalamamışdır. Sazişin 89-cu maddəsi əsasən qüvvəyə minmə üçün 13 dövlətin və eləcə də, ən çox avropa patenti qeydə alınmış 3 dövlətin (Fransa, Birləşmiş Krallıq və Almaniya) ratifikasiyası zəruridir. 2018-ci ildə Latviya ilə birlikdə Birləşmiş Krallıq da Sazişi ratifikasiya etdikdən sonra yetərsay əldə olunmuşdur. Bununla belə, həmin Sazişin qüvvəyə minməsi üçün əsas maneə kimi Almaniya Federal Konstitusiyaya uyğun olub-olmaması barədə gözlənilən qərarı çıxış edir. Bəlkə də Almaniyaadakı həmin konstitusiyaya icraatı bu Sazişin digər üzvlər tərəfindən icrasını qeyri-mümkün edəcəkdir.

Nəticə

Bəhs etdiyimiz nüanslar mövzumuzun nə dərəcədə aktual olmasına şəksiz dəlalət etdi. Qanunvericinin son dövrlər əqli mülkiyyət, xüsusən də patentə dair normativ-hüquqi aktları bir daha “süzgəcdən keçirməsi”, ixtisaslaşdırılmış məhkəmələrə tələbatın qabardılması məhz belə nüanslarla bağlam yaradır. Patent müvəkkillərinin statusunu müəyyən edən qanun-qüvvəli aktdakı boşluqlar kifayət qədər olmaqla doldurulmalı, ölü mexanizmlər sıradan çıxmalı, qanunvericiliyin anlayışlar aparatında adresat üçün sualdoğuran bəzi anlayışlara aydınlıq gətirilməlidir. Əqli

⁶⁶ Rambus INC. v. Germany, ECHR, 40382/04, (2009).

⁶⁷ Burada bax: <http://www.casalonga.com/documentation/contentieux/jurisdiction-unifiee-du-brevet/?lang=en> (son baxış 12 aprel 2019).

⁶⁸ Agreement On A Unified Patent Court, 121. Available at: <https://www.unified-patent-court.org/sites/default/files/upc-agreement.pdf>

mülkiyyət hüquqlarının digər növləri kimi məhz elə sənaye mülkiyyəti obyektlərinə olan hüquqların effektiv mühafizəsi üçün inzibati məsuliyyət müəyyən edən müstəqil tərkiblərin inzibati xəta qismində nəzərdə tutulması, cinayət və cinayət prosessual qanunvericiliyində əlavə təminatların müəyyənləşdirilməsi zəruridir.

Bununla belə qanunlar bu günə nisbətə həmişə dənənkdir. *De lege lata de lege ferenda*-nın izindədir və heç vaxt da ona çata bilməyəcəkdir.